

մը անհրաժեշտ է ։ Իսկ զպրոցի մը կարեւորութիւնը պէտք չունինք բացատրելու ։ Մուրատեան վարժարանին փայլուն յիշատակները դեռ կենդանի են, եւ այժմ առաւել լաւ երբեք հարկաւոր է որ Բարիկի մէջ քոյէժ մը ունենանք, ուր ոչ միայն Բարիկի հայ դպրութիւն տղաքը, այլ եւ ամէն կողմէ եկած հայ պատանիներ, նախապատրաստական կրթութիւն մը եւ հայ դաստիարակութիւն մը ստանան ։ Համալսարանի ընթացքին հետեւելէ առաջ ։ Այս բոլորը ամենամեծ դերութեամբ կրնան իրագործել մեր հարուստները, եթէ ըմբռնեն որ իրենց անունը իրապէս ազդին երախտագրութեանը արժանի դարձնելու համար, հովին տարազնուած անշնչանակ ու անիմաստ բարեգործութիւններու տեղ, այսպիսի անկողուստ ու քաղմարեղուն գործեր կանգնելու պէտք է որ նուրբին իրենց դրամը ։

Ա. Չ.

ԱՂԵՔԿԱՅԵ

Գերմանական փոքրիկ քաղաք մը մէկ երկու միջնադարեան բազմադարձ շէնքերով, շէնքալակայ պարսպադռներով ու սեւ կաթոլիկեով մը որ արմատեայ երկնից տակ կը ցցէ իր զօրքով հարտարապետութեան սուր սեղանները — ու յետոյ կամրադոյն անոյն իրիկնալոյսը որ կու գայ մեղմիկ ծաւալել խաղաղացեալ քաղաքին վրայ, — ահա թէ ո՛ր տեսակ տեղատարան մը կը ներկայանայ աչքիս առջեւ երբ անո՛ր կը խորհիմ ։ Եւ կը տեսնեմ զինքն անցնիլ արեւէն ոսկեգունած գետակին երկայնքը Դորուն մէջ աճարանոցները վերէն վար գլուարթ ստուռ երկրի կը թափէին, հող տնկուած ծաղկահոտ թմբին երու զուգահար կարգին տակ՝ որոնց ծայրերը կ'երթային հեռուն իրար միանալ, Նազելի աղջիկ մըն է ան՝ մանկական թեթեւ քաղաւածքով, ոսկեթուկ խրաջուրը հօշիկները հաղիւ հազ հետք կը թողուն կողմուստ այլ հարթ գետնին վրայ, Զեռքին մէջ կը հօծէ կապոյտ հովանոցակ մը եւ կարծես արեւուն անգամ պշրկելով չ'արգիլել անոր ճառագայթներուն որ զէմքը փափայկեն ։ Սիրուն, կու-

սական դուռը կը պատեն խաղաղացոյն մշտական մարդ՝ որ խոլոպիկներ կը հանեն ամեն կողմանէ ։ Ու թշիւները կարմրուկ են, բերանն ալ աղջիկ նման, միամիտ նայուածքին մէջ չեմ գտեր ինչ կայ ուրախ որ գրեթէ չարածնի աղջկան մը կերպը կուտայ անոր ։ Ան կը քաշէ ժապաւենները թոցներով եւ ծածուկ տոյկեր՝ շուրաւ, լուրջ, աչքը չորս դին՝ վեր կը քաշէ ծնկակապերը որ միշտ կ'իյնան ։ Գիշեալ կը կայնի շաղաքը մը մօտ, որուն փերփերաջայտ անիւը սեւ ու ջրաթաթախ փայտերը կը ճնուսցնէ, Անիւը կը ճախրէ ջուրը ձեծելով ու ոլորցնելով զայն եւ աղջիկը կը գլուարձանայ անոր նորամտը եւ անդուլ թախընձ զինքը, Վաս ուրախութիւն մը ազաւտաբար ցոյց կուտայ ինչի եւ քորջ պէս կը սկսի զիս հարցուփործ ընել ։

Հիւանդ էի այն ատեն, լատ հիւանդ, անմարդահաղորդ, ստուռ ։ Մշտազգիւր ջղերս զիս կը խորշեցնէին ամենքէն, կրկնով անանուն տառապանքը որ նորահաս երիտասարդներու հոգւոյն մէջ կը նստի, ինքզինքս սաստիկ ապերկշանիկ կը զգայի եւ սակայն առանց բարբուռ ունենալու, Ամենայն ինչ առիթ կուտար սիրտս մոլորեցնու՝ արեւը որ պաթառ կը ցլար երկնից մէջտեղ, ծառերը որ հնձեւ ծագին շշնջմամբ իրարու վրայ կը հակէին, խառնաճուր կառույց հեռաստանը որ երկրի անհարթութիւնները կը սօզդէր, մարմրուք ճառագայթ մը որ անօր ամպմը բեկեղ կ'երփնէր՝ այնպիսի խոհի կը թելադրէին ինծի որ ներքին ալլալութեամբ բազմակներս կը բանայի եւ անաղաղակ ճիւղ մը կուրծքս ու կուկորդս կը յոգնեցնէր ։ Վասն զի համագոյնց գործելու ժրութիւնը սաստիկ կը նեղէր իմ անջալան եւ աննպատակ հոգիս ։ չորս դիւ կը նըշմարէի ոյրում մը բերաբար անէկեղութիւն որ հիւսէին կենաց կապերը, այն կապերն որ մեղողութիւնը բաղձալի կ'ընեն ։ Եւրո ճանաչողներն որ մեր արևան մէջ թափանցելով մեր զգայարաններուն պարտաւանք կորոզութիւնները կը զօրացնեն ու անոնց յօժարութիւնները կը բազմացնեն, երկնից ու բնութեան գեղեցիկ պէսպիսութիւնը որ ակնապարար նաբաստելով մեր ուշը կը յանկուցանէ եւ աղբիւր կարօտը դար տարփմարթեմքով ուշ մենք մեզի կուտանք՝ խորհրդածութեամբ եւ մկրուծութեամբ տեսակ մը հակազդեցութեան պատճառ կ'ըլլային եւ փոխանակ ինքզինքս

յանձնելու քնատուր անխորհրդական լինելու թեան՝ կ'ատէի այդ մեղմիտանքը որ զմեզ անձնելիքան չի թողուր եւ իսկապէս նողկալին հանելի կ'ընէ մեր քմաց, կան մարդիկ, եւ ես անոնցմէ եմ, որոնց գաղափարներն իսկ բաւական են իրական ցաւեր ներշնչելու :

Ան կը հասկնար զիս, թերեւս չիփթ եղանակաւ՝ սակայն վերջապէս կ'ըմբռնէր թէ ո՛ւրիշ կը ծագէ թախիծս, եւ անմեղութեամբ ի կեր կ'արկանէր բոլոր իր կնոջական միջոցները զիս փրկելու համար անոր ծանրութեանէն, Տառապանքը միշտ լանկան կ'երեւայ կնոջ, եւ ամենքն ալ տառնձին հակամիտութիւնն ունին սփոփելի ըլլալ ուղիւն անոնց որ վըշտահոր են՝ մասնաւորաբար կը սիրեն այդ դերը փրենք զիրենք միշտ գոթաղը կը զգան, եւ անոնց սիրտը այնչափ լեցուն է գաղտուկ մորմոքներով որ լուսութեամբ առապող հոգին հասարակօրէն շուտ մը անոնց հետ կը համաբանի : Աշխարհ զանազեք կեցողելու կը բռնադատէ իր պարտաւզեղտ մանրամարտից գիտողութեամբ եւ այնչափ կը սոսկան չարամիտ մեկնութիւններէ որ ստիպուած են շատ անգամ իրենց ներքին զգացմամբ բոլորովին ծածկել ու լան : Եւ որով կրնան զիրար թեամբ սիրտ բանալ, սեռակից մը թերեւս նինչութեամբ իրեն խաղ դարձնէ լսածը, իսկ էրիկ մարդոց հետ աղպսի մտերմութիւն մը չ'ուշանար սեռաշարուն թեան առաջնորդելու : Ամուսնացեալ կին մը, չախարհիս ալ աւելի փորձ ըլլալուն, կը տեսնէ խութքը եւ ըստ այնմ կը շարժի : Սակայն աղկկան մը սրտին աւելի շատ աւելի յանկարծական, շատ աւելի անխորհուրդ աղղմանց կը հպարտակեցնէ զանի, եւ անոր համար իսկ աղկկան մը ձգածութիւնը անգին բոպէներ կը շնորհէ անկեղծութեան եւ փափկագոյն յուզման Սակայն շատ քիչերը գիտեն զանոնց վայելել եւ շատ քիչերը արժանի են աղկկան մը վճիռ նայուածքին :

Բոլոր այս ծանր խորհրդածութիւնները կ'ընէի ես ինձ՝ աւելի լուս ըմբռնելու համար զօգած կապակցութեան փափուկ հանգամանքը եւ ամենայն զգուշաւորութեամբ կը գիտէի այդ սիրուն հոգեակին սլացքները, ինչպէս կը գիտենք թռչնիկ մը ո՞ր մեր լուսաւմըտին մօտ ոտատատելու եւ ճառագիւղ կուգայ եւ զայն չ'խորշեցնելու համար շուշէրներն անգամ կը զգայնք : Սա ալ անոր չափ դժոխասակ

էի եւ քնականաբար իրարու հետ շուտով յարմարեցանք : Անոր ծանօթութիւնն ըրի հասարակաց պարտեզին մէջ ուր մօրը եւ բարեկամուհւոյ մը հետ միասին նստաբան մը բռնած էին աւազանին մօտ : Պտոյտն մը վերադարձերէն եւ հակառակ տաղուն սպիտակ բուրբ մը անոր ուսերը կը ծածկէր : Անոնց դիմացը նստած վէպ մը կը կարդայի եւ քիչ մըն ալ խուժըր կը դիտէի : Մայրը տարբերու կին մըն էր, սաւառ ինչ կուգ այլ ծիծաղերես ու արտաքին կը խնդար երկու աղջիկներուն կատակաւոր զբոյցները լսելով : Ստեպ ստեպ աղջկանը կըռնակին բուրբը կը շտկէր որպէսզի վար չառնի անոր ընդոտա շարժումներէն, մանաւանդ որ աւազանին բարձրացող ղողով թիւնը կրնար վնասաբեր ըլլալ : Յետոյ ձեռքով մէկդի կը հերթ անոր ուղրուն խաղալեցները, որպէս զի հրաւրաւ այտերը չնեղուին : Եւ կը տեսնէի անոր աւելիներուն աշխուշ յիփուները մանրամասն յարմարեցանք կը ծածանէր եւ կը նմանցնէր աղկկան մըն իր խոտաւածը, մեծաթեքթ շուշաները կը խնկէին աւազանին բոլորածիր եզրը թաղարներու մէջ փթթած : Բաւական չէ՞ր ամուրթանքը բազմելու համար այդտեղ տօթագին օրով :

Սակայն միւս օրերուդին չեմ գիտեր ինչ մէկ զուարճալի դիտողութիւն՝ գերուկ պարոնի մը վրայ, այնչափ սառնակ շարժեց անոր ծիծաղը, որ անկարող զայն մեղմացնելու կոնսակը նստաբանին փակցուց եւ սպիտակ բուրբը քուր ինկան Շատրուանին բոլորանի ցնցղած կայակները վէտ իվէտ կ'երեքընէին ողորկ քուր որ բուրբը քաշեցին տարին, ու զուրճը ծելով ծանրացաւ սկսաւ յտաակն իրնել : Երեքը միահաղոյն ճիւղ մը արձակեցին եւ աղջիկները վազեցին ծառի ճիւղ մը, փայտ մը ճարներու համար որպէսզի վտանգալի առաքելան ազատեն : Բայց ես արդէն տեղէս ելեր էի եւ զաւրութեամբ թեւս մինչեւ կէսը ջրին մէջ խութելով դուրահանեցի խիռւս թաթախ բուրբը : Շնորհակալութիւն ուրախութիւն եւ շատ ալ պատիւ ըրին ինձի :

Այսպէս կրնամ ըռել վիպասանական եղաւ ծանօթութիւնս այդ օրիորդին հետ : Թէպէտեւ զանի չէի ազատոր սանձակոտոր երթվարի մը մահառիթ թարչառմէն եւ ոչ ալ փրփրադէզ

ալիքներու կատաղութենէն՝ այլ միմիայն անոր սիրելի բուրդը աւազանի մը խորքերէն որսացել, սակայն այդչափին ալ բաւական հաճելի անցել որ խօսքը երկարօրէն դարձնելէ ետքը թրջած, թեւիս վրայ, բոլորովին գերմանական հոգածութեամբ, վերջապէս իրենց սուռնը հըրաւելեցին — այս էր արդար հաղորցումս, եւ ես ալ՝ հալառակ սովորու թեանս՝ զացի անոնց։

Ո՛րչափ մեծ եղաւ անոնց խնտումը երբոր իմացան թէ իտալերէն գիտեմ, ստանց շատ աղաչել տալու խոստացայ օգնել իտալերէնի դասերուն զոր նոր կը սորվէր։

— Եւ ալ, բաւ անիկայ, իբր փոխարէն պիտի աշխատիմ զձեզ զբօսցնելու, վասնզի կը տեսնեմ որ միշտ տրտուեմ էք։

Սկսայ ծիծաղել եւ ան չիկնեցաւ։ Անկէ ետքը երկու օրը հեղ մը զերար կը տեսնէինք, զիս կը յանկուցանէր իր շնորհալի եւ անսեթեւեթ կերպովը, քնքոյշ ամենն չընէին մանրամասնութեանց մէջ։ Ի՛նչ սիրուն էր տեսնել անոր կաթով ելակ ուտելը կանանչ պիտակներու մէջ, չըթնեցուն անկիւնները կը ձերմկնային՝ ասորոժասիրութիւնը ամբաստանելով, եւ երբ մարգարտաններու մէջ քառաթիթիան բախտաբեր առուոյտը կը փնտռէր, իրեն հառցնելով, եւ զայն գտնիլէն ետքը անոր վրայ իտալերէն գորովալից բառեր կը գրէր հօրը խաւովու համար՝ Եր բացակայ էր քաղաքէն, թանաքի թծիկներ կը մնային վարդազոյն եղունգներուն ծայրը, եւ որպէս զի չտեսնեմ զանոնք՝ մասնեւր ավին մէջ կը ծալլէր։

Իտալերէնի դասերը կ'ընէինք պարտէզը՝ տեբեւնոցի մը տակ, մանրիկ բերանքը կը խօսէր ու կը ժպտէր, մանիշակ ալուրները կը նայէին ու խոյս կուտային։ — Երջութեամբ կը հակահասէր ինծի հետ այնպիսի խնդիրներու վրայ, որոնց մասին գիտամբ տարօրինակ, անշուր զազափարներ յայտնելով զանի տակնուվրայ կ'ընէին։

— Ի՛նչ, ըսի իրեն անգամ մը, յայտնի կ'երեւայ թէ պղտիկ աղջիկ մըն էք, երախայ մը։

Գլուխը կախեց լըջութեամբ, մէկ երկու կաթիլ արցունք կաթեցան թարթիչներէն, որպէս թէ առաւօտուն ցոյալից ծաղիկ մը թօթկէր։ Բայց տեսնելով որ աւելի կը ծիծաղիմ, ինքն ալ ինծի միացաւ եւ ալուրները սրբեց մոմալով։

— Զարի։

Պետոյս մը ըրիկնք կառքով մինչեւ մօտաւոր

ջրվէժը։ Փրփրայոյղ ու շառչանոս ջուրը տեսնելով՝ անի ծափերն իրար զարկաւ տղուն հման եւ ուզեց որ վար կրճին մէջն իջնանք ուր կը գտնվիժէր լեռնածուն ջարէ քար աւտեմանաբար ցատքելով։ Հող այնպիսի աղմուկ մը կար որ ասիպուած էինք պոռալ զերար լսելու համար, վասն զի ջրվէժէն ետքը հեղեղատը կը գոռար անգին ոտուռներ թնելով ժայռի հատորներու վրայ որոնց բոլորը կը պոռուտէր նախ քան յառաջ խոյանալը։ Մացառալից լեռնորմին տակ ջուրը մաքուր ու սեւ յատակին գոյնը առած հանգարտ կը կենար գետնաքարերու մէջտեղաւանքը։ Այդ քարերուն վրայէն քալելով մօտեցանք վիժանքին։ Թոնի ձեռքը ճիւղ մը ունէր զոր անոր տակ երկնցուց ասիպէս որ ջրը անոր տարափ մը երեսս ի վեր ցայտնէ։ Ա՛խ սատանայ — եւ այդ հայերէն բառն ալ սորվեցաւ։

Իսկ ի դարձին սատակի անձեռնայոյղք մը բռնեց զմեզ կառքին մէջ, հովանոցը անբաւական կուզար երեք հոգոյն, եւ ի զուր կըցածնուս չափ իրարու կը մօտենայինք։ Թոնի կը խընդար ու կը խնդար, քթիկը երկնցնելով անձեռնաւին եւ յետոյ շուտ մը ջրակաթ երեսը կը պատապարէր հովանոցին տակ, բայց կաթիլները ծոծարակին վրայ կ'իջնային եւ կը խտղրտացնէին զանի, Փայլակներ կը լուսաւորէին մեր երեսները եւ որոտումը կը պայթէր ու մանկամարդ աղջիկը անվախ երեւնալու համար անոր գոռալը կը ձեռնացնէր։

Բոլորովին ազատ էինք որովհետեւ անոր մայրը բոլորովին զմեզ իրարու վստահացած էր։

— Զուարճացէ՛ք, աղաքս, կ'ըսէր միշտ, եւ երբեք չըջալալութեանց արգելք չէր ըլլար իրկուսն մը լուսանդէս կար հասարակաց պարտէզը, հոն գացինք։ Մտած ծառ վենետաւ կան լպպտերներու զբասանգներ կախած էին եւ երաժշտութիւնն ալ կըցածը կ'ընէր։ Ան ձեռք բռնեց բնելով թէ չտեսնէր կորսուիլ բազմութեան մէջ ու այն գիշեր խնիթի պէս խնդացինք ամէն մարդ ծաղրելով մէջերնին։

Կա՛ր արդեօք սիրոյ նշմարանք մը զոր այդ անմեղ մտերմութիւնը պարարկէր։ Կարծեմ երկու կողմէն ալ շատ չէինք մտածել ասոր — գոհ էինք այսպէս թով թով լպպղղելով։ Անգամ մը ուզեցի անոր վարդեր նուրբել, քանի կերպ մը առաւ ու մերժեց։

— Զեմ գետեր, կ'ըսէք, ինչո՞ւ համար ձեզի հետ աշակէս չեմ վարուել ինչպէս ուրիշ եւրոպացիներու հետ կը վարուիմ, Գիտէ՞ք որ ես շատ ծաղրող եմ եւ ատոր համար ալ անտանելի, բայց զձեզ չեմ, չեմ կրնար ծաղրել։

Եւ ոտքը գետին կը դարնէր բարկութեամբ։ Սակայն հոգին յայտնութիւն մը ըլլաւ, և զմտեանար այն օրը որ քաղաքէն պիտի մեկնէի, իրարու առաջարկեցինք պտոյտ մը ընել անտառ։ Եւ միջօրէին հոգը անցանք դետակը որ անտառը քաղաքէն կը դատէր եւ միեցանք խորո։

Լուսթիւնն ու անդորրութիւնը զմեզ մէկէն ի մէկ ամփոփեցին, և ակամայ ընդհանեցինք մեր խօսակցութիւնը, Դղբէնք, հացիներ կը բարձրանային իրարու մօտ եւ հետզհետէ աւելի խիտ, Երկինքը կամաց կամաց կը փակուէր ամէն կողմանէ եւ լոյսը, որ մեր ճաղջին կը ծաւալէր, սաղարթախիտ ոտներուն մէջէն մաշուելով անոյշ կանանչ գունով կը ձփար։ Եւ հետուի հետուա՝ ուր ա'լ միայն ծառերու բունները զատ զատ կը տեսնէինք, գագաթները մէկ մեծ ծաղանգուած զմբէթ մը յօրինած՝ մթութիւնը գլխիբայի կ'երեւար, Երբեմն անտառը կարծես երկայնութեամբ կը ճեղքուէր եւ երկնից կապշտըր ակնապարար կը շողար։ Բայց շուտ մը բարձրաբերձ կատարներ կը ծրարէին զայն եւ անբերելոյթ կ'ընէին։ Արեւու ճառագայթ մը երբ կը ջանար մինչեւ մեզի հասնիլ այդ հիւսուածքին մէջէն գոյնզգոյն կը ցոլար մեր աչացը եւ կը կաքաւէր տերեւներու շարժմանց համեմատ։ Տեղ տեղ ճաճանչ մը չոր ճղի մը զարժնելով դարձաւ դէպուղի կը ցոյտէր ու կը վերադարձէր մեր տեսանելիքը։

Անցած պահերնու մէկ երկու ծառեր գլուխն երեւցուցին իբր թէ նշան ընէին իրարու թէ մարդիկ կուգան։ Եւ այս տպաւորութիւնը թէ անոնք խլրտուսները ծածուկ մտած ու ունեն, ա' յնչափ իրակաւ էր որ կ'ուզէինք գտնալիլ զայն, ինչո՞ւ աղպէս լուսնու կայնած էին ծառերը երբ մենք կ'անցնէինք, արդեօք ի՞նչ կը հնչնային մեր մասին, ինչո՞ւ երբեմն գլուխ կը թօթուէին, իւր թէպէտեւ մեր խիղճը հանդարտ էր, սակայն տակաւ կ'աշխարհէինք այդ լսին վկաներուն դիմաց։ Անդաւարաբ իրարու ուս ուս առնինք եւ ձեռք ձեռք քննեցինք, բայց չհամարձակելով խօսիլ, իրօք ծառեր կերպարանաւոր էին, տանք ալ չեռքներու պէս մտածկոտ եւ քամակակոր կը

կգէնէին, այդ սէզ ու կանգուն։ Դէպ ի աջ օարաւ կի մը կողմն կ'էին իրարմէ բարձր կարգերով տեղերնին բռնած էին եւ դասի մը զգիրնեւրուն նման օրհնեղութեան պահը կը սպասէին երկիւղածութեամբ։ Բայց ամենեւին ձայնիկ մը չկար, եւ կ'ապշէր որ այդ մեծատառած անտառը կրնար այպա՞ս համահասարակ լուսթիւն մը պահել, և չաղիւ հազ շշուկ կ'իւլէր երբ թոշոււն մը ծառէ ծառ թռած ատենը ազգուն տերեւի մը զպշնելով կը փրցնէր զայն եւ ոլոր ոլոր դառնալով գետին կ'իջնար։ Հագիւ հազ տղանքը կը լսուէր ճճույ մը որ ծաղիկ կը փնտռէր։ Եւ երեւակայութիւնը կ'ընա՝ դաժմակէր, խորհուրդը կը փնտռէր այս լուսթեան, այս անհուն խորհրդածութեան, Արդեօք ի՞նչ զաղարկեցինք ունէր անտառը — ճամուր՝ որ մը որանցած դացած ատենը աւաղակիմը դանաւ կին տակը ինկած էր — ու կը սարսաղայինք, Ո'վ գրեմ ուրիշ ինչեր ալ պահուած էին անոր թաւ խորքին մէջ, եւ ծառերը խօսելու անկարող, սարսաղամիմ կ'ընէին։

Նշնիկ մը եւ հոյտրթ մը որ մեր առջեւէն սրացան անպահ զմեզ արթնցուցին, Թոնիճեւրքը քաշեց, ան տեսն զգացի ընդ որ անոյշ զաղութիւնը, եւ սկսաւ երկու անասուններ հալածել որ անյայտ եղան։ Յետոյ ալպեան մանիշակներ եւ ձորաշուշան փնտռելու ելաւ ու բարձրաձայն երգ մը հնչեցուց։ Հիմա անտառը զուարթացած էր եւ ատդին անդին կը վազէինք ծաղիկ քաղելու։ Ոսկեծաղիկն իր փայլուն չիղզիները մօտ առ մօտ կը փթթեցնէր եւ մարգոտ տեղուանք սապտուկը կը բանար ծաղկները որ կարծես մատով հողին մէջ խոթուած էին, Եղուղիցանք մանիշակն երկու փոքրիկ փուռ զկապել որոնցմէ մին իմ կուրծքս զրաւ եւ միւսն ալ իրը, Բայց փնտառութիւն ժամանակ բաւական յառաջացած էինք եւ ճամբան յանկարծ ուղերիւղ զմեզ եղեւնաստանի մը մէջ գտանք։

Այդտեղ եղեւնիէ զատ ուրիշ ծառ չէր անճր, ասոնք ամէն կողմ հետեւ հետեւ կը բարձրանան ին, մինչեւ իսկ ապառաժներու, խորխորատներու կողերուն վրայ կը վարտէին իրենց արմատները եւ յամառութեամբ կը պաշտպանէին իրենց վտանգաւոր դիրքը։ Ռետնի խխորեղի հոտ մը կը բուրբի անոնցմէ արեւուն ճառագայթներուն ներքեւ՝ որոնք հիմայ կրնային նրբին ու սլաքածեւ տերեւները թափախել։ Մոպազարդ սարերը աստիճան աստիճան կը վե-

բանային մինչև բարակ ու ծածանուտ կատարները։ Գետնին վրայ խոտ չէր բուսներ, և այլ լեռնի կ'արմարագոյն հող դոր կը ծածկէր հողմընկէ կոնգրմներու եւ եղիւնոյ տակններու թանձր խաւ մը։ Եւ ատիկա գունաթափափ գորգի մը նման ծալիւ էր ծայր կը պատտուէր անտառ։ Անպիսիան զանախուլ մրմունջ մը, ինչպէս բլրաւոր ճնիճիւր, աղաղակ, կը լեցնէր այդ անանձնախոտ վայրը, և ուր աշխարհ ի բուսնէ կը լմննար։

Կայնեցանք, և՛ յողմնէ էինք, Թոնի եւ դենտոյ մը ամենէն ցած ճիւղէ իրեն նստարան հետքը, եւ ալ անոր մօտ քարի մը վրայ ինկայ, ինչո՞ք փոքր ենք ծնկաւորներու կը թընցուց հանգչեցնելու համար զանոնք, Գրպանէս զերմասացի բանաստեղծի մը զգրույկը հանցելու եւ սկսած վերծանել անոր անտառի երգերը։

Որովմաստ զգալուն տողերը զմեզ տրոմուր թեմք կը համակէին, — անմտերիմ մենուր թեմք, անգորով լքման ամպացուցիչ եւ խորչատիվ վիշաք կ'երգէր ան։ Զառապայթ մը ինքած էր կարգապահ թերթին վրայ՝ որ մասունքներու մէջ կը զոգզգար։ Աղջիկը, զլուխը ծառին յեցած՝ աշուրները փակեր էր ու անանկ մտիկ կ'ընէր։ Ինքեքը ծնկաւորներու կը ճընչէին, եւ եւ չէին համարձակել շարժում մը ընելու, վախճանով որ զանոնք մէկդի կը քայլէ։

Նորօրինակ յուզում մը կ'արեքցնէր զիս։ Թանկարանկի աշուրները բացուէին, հովը կ'անցնէր անտառին վրայէն, — բազմադոյ, զօրաւոր ներդաշնակութիւն մը բարձրացուէին։ Անքառ միաձայնութիւն մը ողբական որ զմեզ անապակի վերովմամբ յափտակեց — ու բարձրացուէ, բարձրացուէ՝ հետևոր միջոցներու խորքը ստանցուա նուազեցաւ։ Վերիւրներու հազիւ նուաղելի շնչմամբ, փրկի ինք որ լռութիւն մը տիրէր — անտառն իր ցաւատանջ, հոգին փչեր էր։

Ա՛խ, Աստուած, ինչ կը զգայինք մենք երկուքս — երիտասարդ, խանդոտ հոգիներ, զորոնք բախտին մէջ քամահանքը միացուցեր էր այցտեղ, Կարելի՞ էր այդ առանձին տեղը զիրար միայն գտնելով՝ անդիմադրելի, զգլխի տնչանքը չունենալինք իրարու զերկը նետուելու, զիրար յիմարաբար սեղմելու։ Ու միմիայն մեր կրկն չափազանց բռնութիւնը արգելք եղաւ ատոր։

Արեւը հը խոնարհէր՝ եւ իրիկունը շուտով կը թանձրանար անտառին մէջ։ Գետնի կարմրած էր եւ հիմա ճառագայթները կոծկ-

ներն ի վեր կը մազլցէին։ Զայնեքը կը շատնային հիմա եւ քանի մութը կոխէր եւ ճառագայթներն ալ զգէր ի գագաթները վերեւնային, այնչափ անձկալից խուճապ մը նշմարելի կ'ըլլար բոլորինս։ Գետնափիւռ տեղերէն երբ կը խշտէին, օճեքու սոսկում տուող սոսափին մը կը հանէին։ Ականջնիս անկած, չորսդինիս կը բբլէինք, անդադար ձառագայթները եւրէր։ Կաներ էին ծառերուն զլուխները՝ որոնց քաջարձակ ամաններու երեւոյթը կուտային։ Իսկ վարը բոլորովին խառար էր։

— Պէտք ենք տուն զառնել, ըսաւ Թոնի։

— Զարմացած իր կողմը դարձայ։ Մթնութեան մէջ բերը կը փայլէին եւ երեսը միագոյն կ'երեւար։ Տեղէն չէր երեւացած։

— Ա՛խ, բարեկամս, կրկնից ան յոգնած ու թեկեկ ձայնով մը որ իրիկունս սոսկ այդպէս կը հնչէ, ի՞նչ տարօրինակ բան է մեր կեանքը։ Վաղը՝ ամենափոքրիկ սին զբաղմանց անձնաստուր՝ պիտի չլինենք, զոնք այսպէս ուժով պիտի չլինենք այս իրիկունս հրաշալի զգալութիւնը որ զմեզ սակաււորայ ըրին։ Եւ սակայն ատո՞նկ ըլլալու էր, ապրելու խեղճուի, տաքակ սովորութեանց համար մոռնալով՝ էինք հոգեւոր այնչափ անուշ հնչուութիւն։ Անա քիչ օրէն իրարմէ ի ազատ պիտի գատուինք, արդիօք բնաւ երեք հոգ պիտի տանինք թէ ինչո՞ւ համար զիպուածը զմեզ՝ խոհուն այնչափ սաստիկ զգացող արարածներս՝ այս աշխարհիս վրայ իրար մօտեցուց եւ զարձակ հեռացուց։ Ինչո՞ւ համար իրարու վրայ անտարբերութեամբ մտածենք եւ միշտ այս զօրաւոր քաղցր զգացումները չկարենանք ունենալ։

Ազգած մտիկ կ'ընէի, ո՛չ, ա՛լ ան իմ առաջ ուսանանչած կատակասէր թեթեւախօս աղջիկս չէր։ Այդ թախծալից խօսքերը շատ ու շատ խորին միտք մը ունէին եւ անոնց վրայ ուշադրութեամբ խորհիւրդ պիտի տալէր կատակասէրս, անթելատութեան տարածափնջաւ։ Կատաղութիւն որ բան մը չենք կրնար ձեռք ձգել, կամք չունինք, վայրագար են մեր ճիգերը, անխեղախառութիւն որ այս բարբառոս օրէնքներուն ինչ ըլլալը չենք կրնար հասկնալ։

Գտնախառն պիտի տայի որ արտադրի մը լայն դայալայիլիք ծաւալեցաւ անտառին խորերէն։ Դանգաղ եղանակը ելեւէջները կը պարզէր կամաց կամաց՝ սքրազան կտուի մը հին ծաղեքուն։ Այնս։ Առաջագական հնչիւնները խոր խոր անդունդէն աղուող կը սանէին եւ

դարձեալ իբր թէ ներքապողին աւելբեր սակաւ առ սակաւ վեր կ'իլլէին, կ'իլլէին ու աղօտացած կը սլանային դէպ ի երկնից աստղալից եւ անօսը ամպերը զորոնք հիմա լուսինը կը լուսաւորէր եւ մարդարիտ կը թափթփէր անտառին տերեւներուն վրայ: Որսափողին ձայնը կը ցածնար, ուղղութիւնը կը փոխէր եւ թաւառաքին խորը կը քալուէր: Հասարակափ փշուճիներ խաչաձեւ իրարու կը հանդիպէին օդին մէջ եւ կը թրթռացնէին զայն, աւելի հեռուն երկրորդական արձաւ գանձներ ալ կ'իլլէին անծանօթ խորշերէ, ու ձայները, տխրացած, լաւագին, նորէն կ'երթային ինչալ թաքնի:

Ուժգին լաց մը զիս ոտքի հանեց: Թոնի ամբողջ մարմինը ցունց կուտար եւ դէպ ի ետեւ կ'իջնար ճիւղէն: Վախցած, սարսափած որ այդ ամայի տեղը պիտի մարէր, ջղաձգութեամբ թեւերուն մէջ առի զանի եւ սկսայ բոլոր ուժովս դէպ ի դետակը վազել որպէս զի ջուր սրսկեմ երեսին: Զմարան քիչ քիչ հանդաւրեցաւ. անկարող խօսելու՝ կը թողոր որ կրեմ դինքը, գրեթէ քնացած, Վլին ճարմանը փրթեր էր ցնցուճիներէ եւ զգեստը կէս մը բացուած, երկու մանրիկ ծոցերը իրարու մօտեցած հաղիւ նշմարելի կ'ըլլային չապկին կարմիր ժապաւէնին մէջէն: Ալոջի նման բեքանը կուրծքս կը տաքցընէր:

Չանի խոտին վրայ դրի: Երբ կրցաւ ոտքի ելլել, արդուզարդը շոկեց եւ թեւ թեւի ճամբայ ելանք: դէպ ի քաղաք:

Բայց չէինք ուղեր տուն վերադառնալ: ճամբուն երկայնքը այնչափ անուշ կը բուրէին թմբիները որ զմեզ կ'արբեցնէին: Ակամայ կամօք հասանք վանդակապարան մօտ այն տան ուր կը բնակէր Թոնի:

Դուռը բացի: Ներս չմտած ձեռքը բռնեցի: — Մնաց բարով, ըստ առ: Ուժ չունեցայ պատասխանելու: — Մնաց բարով, կ'ըլլեց դարձեալ ձեռքս պինդ պինդ սեղմելով:

Զգալով որ ալ կարող չեմ ինքզինքս զսպել՝ փախայ:

«Վազը՝ ամենօրեայ սին զբաղմանց անձնատուր՝ վերար պիտի չիչնէնք» Ո՛չ, կը յիշեմ, կը յիշեմ մանաւանդ այն պահիկին համար զոր չափ — ան ինծի յայտն անծանօթ մնաց: Եւ ասոր համար իւր վրայ միտքս եկած

ամենէն փոքրիկ մանրամասնութիւններն անգամ, որոնց ջանի մը հատը ջանացի գրեւ, խաղաղ, պատարուն խանդավառանք մը կը ներշնչեն ինծի: Եւ կ'երեւցեմ. այդ խռովալից ըսպէն գուշակել կուտայ կաթողին տարփում մը, բնական անդիմադրելի հակում մը, — վասն զի առեն չեղաւ ո՛չ ստույգութիւն տեսնելու, ոչ կեղծիք եւ ոչ ալ գրծանք, Այո՛, լաւ է այսպէս. գոնէ ներքին է ինծի գերագոյն պատրանօք խորհիլ որ թերեւս ես ալ խորին եւ անկեղծ եւ անարատ սերով մը սիրուեցայ:

ՎԱՀՐԱՄ՝ ՎԱՃՆԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆՔՐՈՂ ՆԻԿ

— . . . —

Հոգեհանգիստ ի յիշատակ Գ. Զանչեանի. — Բարեկէ Հայոց մատրան մէջ Զանչեանի մահուան լուրէն երեք շաբաթ յետոյ, կատարուեցաւ հանդիսատար հոգեհանգիստի արարողութիւն մը ի յիշատակ տաղանդաւոր հրապարակագրին եւ մեծ բարեգործին: Բարեկէ հայ գաղութին հոգեւոր հովիւ Վստմապուհ քահանայ Գրիգորեան պարգ, իմաստալից եւ զգուծեալ քարոզով մը բացատրեց կարեւորութիւնը կորուստին զոր կը կրէ հայ ժողովուրդը յանձին Գրիգոր Զանչեանի:

Անարդ Տրանս եւ Բարիգի Հաշիւը. — Ծուներս 12ի շաբաթ իրիկունը, քաֆէ Վրթէրի մէջ, ի պատիւ Անաթոլ Տրանսի հաջկերոյցի մէջ տրուեցաւ: «Անահիտ» խմբագրութեան ձեռքով կազմուած: Քսանի չափ Հայեր ներկայ էին, որոնց մէջ կը գտնուէին Պ. Պ. Հ. Առաքելեան, Տր. Չալեան, Միքայէլ Յովհաննէսեան, Յ. Իսքէնեան, Ա. Իգնատեան, Ռ. Մար, Կոսեան, Ե. Մանուէլեան, Վ. Սվաճեան, Է. Շահին, Տր. Փօլօլեան, Ա. Իրէկեան, Մ. Միջերդատեան, եւ ուրիշներ: Անոնքն ու հակիրճ բաժակաճառով մը հայ ժողովրդին երախտագրութիւնը յայտնեց Քրանացի մեծ գրաւ. գէտին՝ Հայոց խնդրոյն բերած իր թանկագին աշակցութեան համար: «Առաջ, ըստ, ձեր պեղեցկագիտական հոյակապ գործին համար, ձեզի նկատմամբ հիացում ունէինք լոկ. հիմա որ մեր ցածրունին անկեղծ ու պերճախօս թարգմանը կը հանդիսանաք ձեր երկրին մէջ, մեր հիացմանը կը միանայ խանտաղաւորին սէր մը